

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Ženská obřízka jako problém lidských práv

Andrea Švihořiková

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra antropologie

Studijní program Antropologie

Studijní obor Sociální a kulturní antropologie

Bakalářská práce

Ženská obřízka jako problém lidských práv

Andrea Švihoříková

Vedoucí práce:

Mgr. Kateřina Mildnerová, Ph.D.

Katedra antropologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen
uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

Poděkování

Chtěla bych velmi poděkovat Mgr. Kateřině Mildnerové, Ph.D. za vedení mojí bakalářské práce, za její připomínky a cenné rady a hlavně za její trpělivost. Dále Západočeské univerzitě v Plzni, že jsem na ní mohla studovat a obohatit si tak život o mnoho zajímavých poznatků a lidí.

Obsah

1	ÚVOD	1
2	CO JE ŽENSKÁ OBŘÍZKA A JEJÍ VÝSKYT	3
	2.1 Pojem	4
	2.2 Typologie	6
	2.2.1 Zdravotní důvody	10
	2.2.2 Sexualita	12
3	ŽENSKÁ OBŘÍZKA V MEZIKULTURNÍM KONTEXTU.....	14
	3.1 Původ obřízky.....	14
	3.2 Obřízka v subsaharské Africe	16
	3.2.1 Súdán	16
	3.2.2 Keňa	19
	3.2.3 Etiopie.....	21
	3.3 Estetické a hygienické důvody	22
	3.4 Ženská obřízka a náboženství	23
	3.4.1 Rituální důvody ženské obřízky	25
4	SOUČASNÝ AKADEMICKÝ DISKURZ	29
5	ZÁVĚR	33
6	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	35
7	RESUMÉ	37
8	SEZNAM PŘÍLOH	38

1 ÚVOD

Ženská obřízka je jedním z nejkontroverznějších současných témat, o kterém se mluví velice často, a zapomíná se na mnohem důležitější témata týkající se Afrického kontinentu. Jelikož se jedná o velice intimní téma, mnoho lidí se bojí o obřízce mluvit, neboť je něčím nepochopitelným a odporným a proto se lidé ani nesnaží dozvědět něco více o těchto praktikách. A právě v dnešním světě je důležité nepohlížet na ostatní kultury skrze tu naši, jako na něco nad naše chápání, co je v naší kultuře naprosto nepochopitelné. Právě proto musíme odložit etnocentrismus a začít se zabírat kontroverznějšími tématy, jako je právě ženská obřízka.

Důvodem, proč jsem si vybrala toto téma, je také to, že jsem chtěla porozumět tomu, proč některé kultury podstupují taková rizika a bolest a jaký to má pro ně význam. Porozumět praktice, která je nepochopitelná a nelogická v kulturách, kde existují nějaké poznatky o lidském těle.

Cílem mé práce je zaměřit se na fenomén obřízky z kulturního pohledu. Začnu nastíněním pojmu ženské obřízky a její typologie. Snažím se objasnit tento problém zejména z pohledu kultur, které tuto praktiku vykonávají, což bude nejrozsáhlejší kapitolou této práce. (2. Kapitola) Dále se zaměřím na ženskou obřízku v subsaharské Africe, konkrétně ve třech zemích a to v Keni, Etiopii a Súdánu. Jak se liší praktikování obřízky. Následnou podkapitolou bude náhled do spojení ženské obřízky a náboženství, zda je zakotvena v náboženství, nebo je spojena pouze s určitou kulturou. V poslední třetí kapitole se zaměřím na postoje zvenčí. Jak na tento problém nahlíží ostatní kultury, nepraktikující ženskou obřízku a jaké jsou současné debaty ohledně ženské obřízky.

V mé bakalářské práci se zaměřím v podstatě na dvě oblasti. Budu se věnovat praxi obřízky z pohledu těch, kteří ji sami provádí. Dalším předmětem mého zájmu už nebude smysluplnost v kulturách, které obřízky praktikují, ale kulturní pozadí reakcí Západu na ni. Pokusím se nahlédnout, co leží za druhým kulturním fenoménem – za pohledem Západu nad obřízkou. K oběma oblastem budu přistupovat ze stejné – kulturně relativistické-teoreticko-metodologické pozice; budu se věnovat smysluplnosti jevů v kontextu kultur, jejichž jsou součástí, budu se tedy snažit o pochopení smysluplnosti různých kulturních realit, různých světů, různých životních způsobů z hlediska těch, kdož jsou jejich aktéry. Jinými slovy, pokusím se nalézt odpovědi na otázku „proč“ – proč jedni praktikují obřízku a druzí se jí děsí, a jaké mohou být důsledky takového kulturního střetu. (Skupnik 2007)

2 CO JE ŽENSKÁ OBŘÍZKA A JEJÍ VÝSKYT

Různé kultury po celém světě provádějí z našeho pohledu různě bizarní a na první pohled nelogické úpravy lidského těla. Škála těchto úprav sahá od zbavování se tělesných zápachů¹, zastříhávání a barvení vlasů a nehtů, propichování ušních lalůčků, jazyka, tváří i jiných částí těla, barvení kůže, tetování, usekávání prstů², liposukce, vyrážení zubů či jejich zabrušování, pilování a provrtávání³, deformace lebky, chirurgické odstraňování vrásek, deformace chodidel nohou⁴, deformování a prodlužování krků⁵, zvětšování či zmenšování prsou, atd. (Skupnik 2007)

Úpravám se nevyhnout ani takové části těla, jako jsou pohlavní orgány. V Africe, o které se budeme dále bavit, si Nandiové z Keni upalují předkožku žhavým uhlíkem, Konsové z Etiopie naopak odstraňují předkožku starých mužů v době ukončení jejich sexuálního života. I u jiných kultur, které nejsou z Afriky, můžeme najít různé druhy úprav pohlavních orgánů. V Barmě si muži perforují penis a do otvorů zavěšují malé bronzové zvonečky, ženy na Turku si propichují ve stydkých pyscích dírky a do nich zavěšují předměty vydávající cinkání, pokud kráčejí s mírně rozkročenýma nohama, Dajákové z Bornea si zasouvají do perforovaného penisu kovovou tyčinku *ampallang*, zakončenou kuličkami a kartáčky, Židé i příslušníci mnoha jiných kultur⁶ obvykle v dětském či jinošském věku předkožku chlapcům odřezávají, četné australské skupiny si penis podélně rozřezávají, Ponapané či Janjerové amputují mužům jedno varle, Janjerové rovněž amputují prsní bradavky chlapců a

¹ Například užívání deodorantů a antiperspirantů v západní kultuře.

² Například na znamení žalu u Daniů z Nové Guineje, nebo na znamení loajality k nadřízenému u japonských zločineckých subkultur.

³ Například některé bantské skupiny si zabrušují zuby do špičky, obdobně Bogobogo na Filipínách, některé pilotské skupiny z Východní Afriky vyrážejí mladíkům obvykle v období puberty dva či více dolních řezáků.

⁴ Například tradiční Čína.

⁵ Například Padaungové z Barmy či jižní Afriky.

⁶ Vedle Židů například velmi běžně Severoameričané.

Kusaiané, Markézané, Ponapané, Thongané, Trukové či Vendané prodlužují a protahují ženám velké stydké pysky. (Gregersen 1994)

Důvodem, proč se ženská obřízka vůbec praktikuje z pohledu kultur, které ji provádí, může být údajně to, že stabilizuje ženské libido – absence sexuálního prožitku má ženám zabránit nejen v nevěře a promiskuitě, ale i v masturbaci, a tím uchovat jejich duchovní čistotu. Další důvod je rázu estetického, jelikož žena údajně zkrásní v očích jejího manžela. A poslední příčinou je, že ženská obřízka přivede ženu do duševní rovnováhy – amputace klitorisu byla často prováděna ještě na počátku 20. století v USA kvůli hypotéze, že nadměrné hromadění sekretu na klitorisu způsobuje neurózu, epilepsii a další choroby. Údajný přínos pro zdraví se sporadicky diskutoval v lékařských časopisech ještě v polovině 20. století. Dokonce i v polovině 70. let ženské magazíny doporučovaly „ženskou obřízku“ k údajnému zvýšení pohlavní rozkoše. Obřízka tak postihla velké množství žen i ve vyspělém světě.

2.1 Pojem

Ze všech těchto „bizarních“ praktik, či ze všech těchto variant tělesných znetvoření, je ale v posledních desetiletích v Evropě a Americe věnována největší a téměř výlučná pozornost zvyku obecně nazývanému obřízka, a to pak hlavně obřízce ženské. Ta byla západu stejně dlouho a dobře známá jako ostatní praktiky, nicméně se jí více méně okrajově věnovaly pouze odborné publikace. Oproti tomu se, od 80. - 90. let 20. století, zmínky právě o tomto zvyku stále více a častěji objevují v různých médiích: v populárních časopisech i v seriózních denících a týdenících, věnují se jí organizace s lidsko-právní tematikou (Člověk v tísni, film *Josefina – Africký sen*⁷). O popularitě tohoto tématu je možné se přesvědčit rovněž na internetu: už jenom pouhé zadání hesla „ženská obřízka“ v běžném internetovém vyhledávači přinese stovky odkazů na

⁷

Josefina – Africký sen; Režie: Jaromír Štětina, 2002

různé webové stránky a diskusní skupiny, které se mu věnují. (Skupnik 2007)

Převládající emocií vážící se k tomuto tématu a zájmu o něj je rozhořčení, pobouření, znechucení a odsouzení. Nejobvyklejším argumentem, o který se odsouzení obřízky opírá, bývá její spojení s popřením práva ženy na plnohodnotný a uspokojující sexuální život. Dominantním tématem v diskuzích je právě právo ženy na sexuální uspokojení. V radikální feministické diskuzi je snaha ji interpretovat jako čistě mužský zájem. Jindy se o ní hovoří jako o formě sexuálního zneužívání dětí dospělými. Ženská obřízka je vnímána jako násilí páchané na ženách, ritualizované zneužívání dětí či porušování základních lidských práv. Emocionální razanci tématu naznačuje rovněž odborná terminologie, která je v diskuzích o této problematice užívána. Oponenti těchto praktik je nejčastěji emotivně označují mutilace (znetvoření, zmrzačení) ženských pohlavních orgánů⁸, barbarské rituály, zvěrstva a ohavnosti či sado-rituály. Ke stejným emotivně zbarveným výrazům pak sahají i účastníci populárně časopiseckých a internetových diskuzí. (Skupnik 2007)

Zaznamenáme-li ovšem takovýto selektivní zájem o určitý fenomén a takovouto ostrou diskuzi, může nám to být signálem, že se jedná o emocionální reakci v důsledku otřesení určitých kulturně významných hodnot. Kulturní šok, psychický i sociální otřes způsobený překvapivým, nečekaným nebo neuvěřitelným zjištěním, které bylo vyvoláno bezprostředním kontaktem jednotlivce, sociální skupiny nebo celé společnosti s cizí, neznámou kulturou, je typický pro konceptuální diskomfort zažívaný v takovýchto situacích a příznačný pro etnocentrické reakce. Ty daleko více než o fenoménu samém hovoří o našich vlastních kulturně a dobově podmíněných konceptech. Nejen samotný nástup

⁸ Méně negativně zbarvené a běžnější je označení cirkumcize či obřízka, jež má dlouhou historii – například od Frazera 1904 po Silvermana 2004, byť je poněkud nepřesné; snad k neutralitě se nejvíce blíží termín jako genitální (chirurgické) operace (genital operation/cutting; například Walley 1997)

veřejného zájmu o ženskou obřízku, ale i časová posloupnost charakteru námitek ukazuje na zajímavou spjatost a jejich provázanost s historickou a kulturní situací západní společnosti; zatímco kritiky vycházející z feministických přístupů a sociálních konceptů světa založeného hlavně na konceptu asymetrie mocenských vztahů mezi muži a ženami dominovaly diskuze o obřízce v 70. letech 20. století, v následujících dekádách, ke konci 80. let a v letech 90., začal na Západě získávat popularitu nový koncept, a to koncept potřeby ochrany dětí před zneužíváním dospělými, zvláště pak před zneužíváním sexuálním. Dominantním tématem diskusí o obřízce přestalo být právo žen na sexuální uspokojení a ženská obřízka začala být v populárních i antropologických, sociologických a právních studiích diskutována a interpretována jako zneužívání dětí⁹. V tomto případě o představách o tom, jak by se lidé měli chovat, a proč by se tak měli chovat. (Skupnik 2007)

Je-li ale reakce Západu kulturně podmíněnou reakcí na kulturně podmíněné jednání jiných lidí, je zřejmé, že etické a hodnotové soudy obsažené v této reakci jsou projekcí významů z naší vlastní kultury. V takto hodnocených kulturách – řekněme cirkumcizních – ale toto jednání samotné může mít významy zcela jiné: ti, kdož jej praktikují, je mohou vnímat jako integrální součást své individuální, kulturní a etnické identity či jako svůj náboženský závazek (Althaus 1997), aniž by vyvolávalo silně negativní emocionální postoje jako v kultuře Západu. (Skupnik 2007)

2.2 Typologie

Ženskou variantu obřízky ženských pohlavních orgánů můžeme rozdělit do několika forem. Jejich jednotlivá podoba se liší podle regionu a podle rozsahu zákroku. Též v literatuře se můžeme setkat s více druhy

⁹ Viz Parker (1999)

typologizací těchto pohlavních operací, které se v detailech překrývají a jsou nejasné.

Silverman Eric (2004), etnolog, zabývající se sexualitou, vztahy mezi pohlavími a také dějinami obřízky, se přiklání ke klasifikaci Světové zdravotnické organizace (World Health Organization, WHO). Rozlišuje čtyři typy adjustací ženských pohlavních orgánů. Prvním typem je WHO typ IV, který označuje jako intocizi „odstranění externích genitálií“, tedy operaci, při níž je odstraněn klitoris, velké a malé stydké pysky, či jejich části, ovšem bez následného uzavření poševního vchodu. Do této kategorie spadají i podle organizace WHO praktiky jako je piercing genitálií či aplikace žíravých rostlin a materiálů. K dalším typům těchto operací patří tzv. faraónská obřízka, tedy III typ WHO, která spočívá v odstranění externích genitálií a následně v infibulaci, což je chirurgické odstranění klitorisu, velkých a malých stydkých pysků, či jejich částí a následně uzavření poševního vchodu buď fixovaného sešitím, nebo srůstem zbývajících poranění měkkých tkání. Ve srůstu je ponechán jen malý otvor pro odtok moči (urinaci) a odtok menstruační krve. „*Sunská obřízka*“ (termín, který je převzatý z islámské praxe) je dalším typem operace ženských pohlavních orgánů. Podle Světové zdravotnické organizace se jedná o WHO typ II, při kterém dochází k odstranění klitorisu a klitorální předkožky. WHO typ I je „excize nebo klitoridektomie“, což můžeme brát jako odstranění klitorisu, přičemž ostatní genitálie zůstávají neporušeny. (viz příloha I.) Sem můžeme zařadit například praktiky Nanidů z Keni, jak již bylo výše řečeno, kteří odstraňují klitoris vypálením žhavým uhlíkem; tato procedura je označována jako cirkumbusce.

Parkerová Mellisa (1999), lékařská antropoložka a profesorka na londýnské univerzitě, ovšem rozděluje operace ženských pohlavních orgánů jiným způsobem, který je poněkud nesystémový: Parkerová hovoří o „faraónské obřízce“, „střední“ obřízce a obřízce „*sunna*“. Typ, který uvádí Silverman, WHO typ IV – tedy intocize – u Parkrové úplně chybí.

Faraónská obřízka je u ní brána jako Silvermanův WHO typ III – tedy je synonymická s infibulací. Poté uvádí „střední“ typ obřízky, který definuje jako: „odstranění předkožky a žaludu klitorisu spolu s malými pysky či jejich částmi“. (Parker 1999) Obřízku *sunna* popisuje jako odstranění předkožky nebo hlavičky klitorisu.

Podpobný popis můžeme také nalézt v The Dictionary of Anthropology (Barfield 1997, antropolog, autor mnoha etnografických prací zabývajících se Blízkých Východem, ředitel ústavu Bostonské Univerzity pro studium muslimských společností, v současné době je také prezidentem amerického institutu pro studium Afghánistánu). Podle něj je nejrozšířenější faraónská obřízka, kterou synonymizuje s infibulací, přičemž tato praktika zahrnuje odstranění stydkých pysků a klitorisu spolu s klitorální předkožkou a následné uzavření poševního vchodu s otvorem pro urinaci a odtok menstruační krve. Dále popisuje excizi jako různé formy klitoridektomie, kdy dochází k vyoperování klitorisu a částí předkožky a stydkých pysků. Jako mírnější formou obřízky se nabízí odstranění pouze klitorální předkožky, ovšem Barfield dodává, že tento zákrok je často doprovázen naříznutím nebo částečným odstraněním klitorisu. (Barfield 1997)

Další dělení můžeme najít u Althause (1997 - šéfredaktor časopisu International Family Planning Perspectives), který také odkazuje na dokument Světové zdravotnické organizace z roku 1996. Jedná se o nejjasnější a terminologicky nejsystematičtější dělení. Infibulace je operace, při níž je odstraněn klitoris, velké a malé stydké pysky či jejich částí, poševní vchod je uzavřen v důsledku srůstu poraněných měkkých tkání, jejich fixace může být dosažena svázáním nohou k sobě či sešitím; ve srůstu je ponechán otvor velikosti zápalkové hlavičky k odtoku moči a menstruační krve. Druhým typem je excize, při níž jsou amputovány velké a malé stydké pysky a klitoris. Posledním typem je klitoridektomie, při níže dochází pouze k odstranění klitorisu nebo jeho části.

Jestliže přiřadíme k této klasifikaci ještě introcizi, tak jak ji definuje Silverman, mohli bychom postupně pokrýt celou jednu část spektra těchto genitálních operací. V jeho druhé části by se nacházely formy, kdy je odstraněna pouze klitorální předkožka či část stydkých pysků, přičemž nedotčen zůstává klitoris, jak o tom hovoří například Parkerová v jedné z typů *sunna*. Ostatně Parkerová také speciálně zmiňuje, že některé operace do tohoto členění nezapadají, jako například forma cirkumcize z Nigérie, zahrnující částečné obřezání způsobem, kdy klitoris zůstává zcela nedotčen (Parker 1999). Tato varianta bývá někdy vydělována a označována jako klitorodotomie. Bylo by logické nazývat pouze tento typ obřízkou, protože vlastně odpovídá mužské obřízce; současná praxe užívání termínu ale této tendenci neodpovídá.¹⁰ Takovéto a podobné formy, kdy nedochází k výrazné redukci zevních genitálií, bývají také označovány jako symbolická obřízka. Do této kategorie by spadaly procedury, při nichž bývá klitoris pouze nepatrně poraněn vpichem či naříznutím, nebo je dokonce na jeho špičku pouze aplikována rudá barva (Silverman 2004) či jiné obdobné formy. (Skupnik 2007)

Ženská obřízka zahrnuje spoustu genitálních operací. Můžeme na této obrovské škále nalézt jednotlivé varianty, které se překrývají, ale zároveň se mohou velice lišit. Na jedné straně můžeme nalézt rozdílné praktiky jako je infibulace, introcize, klitoridektomie a na straně druhé formy obřízky zahrnující pouze částečnou klitoridektomii, dále také různé symbolické formy obřízky opět velice variabilní od drobných poranění až po aplikaci barev.

K tomuto spektru bychom mohli ještě přiřadit genitální operace, které známe, a jsou z naší vlastní kultury. Například piercing stydkých pysků nebo klitorisu je v dnešní době v západní společnosti celkem oblíbený a rozšířený. Tato forma, dalo by se říct, se kryje s výše uvedenými praktikami. A zvláště, uvážíme-li, že různé formy obřízky jsou

¹⁰ Rovněž se nabízí termín „aklitorální cirkumcize“, ovšem právě koncentrace na klitoris u těchto procedur je výrazně západní a tedy etnocentrické kritérium.

prováděny pouze na symbolické rovině, mohli bychom do této škály genitálních operací zařadit i depilaci pohlavního ochlupení, tedy v tom případě, že bereme genitální operace jako odstranění jejich částí. Možná je tohle srovnání poněkud nepřesné, ale obojí může být v některých kulturách na hony vzdáleno barbarství – právě naopak. Obojí může plnit stejnou nebo obdobnou funkci a nést stejné nebo obdobné významy.

2.2.1 Zdravotní důvody

Dopady ženské obřízky na tělo a psychiku ženy jsou nezanedbatelné. Od ztracení sebevědomí až po smrt, která může nastat při porodu obřezané ženy. A tak je ženská obřízka spojena s vysokou mortalitou, ovšem nelze ji určit přesně, protože africké dívky a ženy si smrt nespojují s obřízkou. Neví, že dívka umřela na důsledky obřízky. Za časné komplikace můžeme považovat silnou bolest a krvácení. Ostrá bolest může vést až k takovému stavu, kdy je tělo v šoku s následnou smrtí, která není v Africe v souvislosti s tímto zákrokem ničím výjimečným. Další komplikací, ovšem až při hojení nebo zahojení poškozené části těla, se mohou objevit další komplikace a to především u infibulace, kdy nedochází k vylučování moči a odchodu menstruační krve. Největším problémem je sepse v důsledku nepoužívání sterilních nástrojů, těhotenství a porod u obřezaných žen. Hlavní riziko nastává u žen v době porodní a to zejména v oblastech, kde je porodnická péče nedostatečná. Tento problém ovšem nastává i u porodnického personálu ve vyspělých zemích, jelikož nemají dostatečné zkušenosti s porodem obřezaných žen.

Nawál El Saadwi (2007) lékařka, spisovatelka a militantní obhájkyň ženských práv, vypráví ve své knize *The Hidden Face of Eve* o svých zkušenostech venkovské lékařky, kdy byla volána k případům souvisejícím s obřízkou, a líčí komplikace, které často ohrožovaly život mladých dívek. Když tehdy provedla výzkum mezi 160 dívkami, zjistila, že 97,5% nevzdělaných rodin trvalo na zachování tohoto zvyku, zatímco u vzdělaných rodin tento poměr klesl na 66,2%. Většina dívek a žen neměla

tušení o negativních aspektech takovéto operace a některé byly dokonce přesvědčeny, že je ženská obřízka zdravotně prospěšná. (Kouřilová, Mendel 2003)

V 19. století se američtí a evropští chirurgové snažili léčit fyzickou, mentální a morální nerovnováhu právě klitoridektomií. Silverman uvádí, že kauterizace klitorisu a vulvy a klitoridektomie nebyly časté, nicméně jsou pro dobové klima signifikantní, a občasně k nim bylo přistupováno v průběhu celého 19. století; na okraji západní lékařské praxe přežívala chirurgická praxe klitorálních modifikací až téměř do 90. let 20. století. (Silverman 2004) Je to zcela pochopitelný krok v atmosféře, která předpokládala, že masturbace je nejen fyzické, ale i morální zlo, a že zcela nevyhnutelně způsobuje specifická onemocnění a vede k mravně závadnému jednání. Jestliže byla příčinou masturbace snaha po dosažení klitorálního vzrušení, bylo tudíž logické problémy řešit chirurgickým odstraněním klitorisu.

Závažné zdravotní problémy ženské obřízky jsou v odborné literatuře dostatečně dokumentovány. Jelikož jsou tyto zákroky většinou prováděny nekvalifikovanými silami, může mít obřízka kromě bolesti a s ní souvisejícího traumatu (anestezie není používána) dlouhodobý dopad na ženino fyzické i duševní zdraví. Lékařská studie lékařské fakulty Univerzity Ajn Šams v Káhiře o ženské obřízce publikovaná roku 1965 dospěla k následujícím závěrům:

- Obřízka má negativní dopad na zdraví žen a způsobuje mladým dívkám sexuální šok. Snižuje schopnost ženy dosáhnout orgasmu a má jistý – i když menší – dopad na snižování sexuální touhy.
- Vzdělání napomáhá omezit výskyt tohoto jevu, neboť vzdělaní rodiče mají tendenci nevystavovat své dcery takovýmto zákrokům. Naopak nevzdělané rodiny v podřízení převládajícím tradicím a ve víře, že odstranění klitorisu snižuje sexuální touhu dívek (a proto

napomáhá uchovávat jejich panenství a cudnost), pěstují tento zvyk.

- Není pravda, že ženská obřízka pomáhá snižovat případy rakoviny vnějších genitálií.
- Ženskou obřízku ve všech formách a stupních, zejm. pak tzv. faraónskou obřízku, provázejí okamžité i pozdější komplikace jako jsou záněty, onemocnění močových cest, cysty, otoky, apod.
- Masturbace u obřezaných dívek je méně častá než u dívek, jež tuto operaci nepodstoupily. (Kouřilová, Mendel 2003:48)

2.2.2 Sexualita

Pokud jde o snahu omezovat ženskou sexualitu, stojí za zmínku, že v polovině 19. století a na počátku 20. století byla klitoridektomie a ooforektomie (chirurgické odnětí vaječnicků) prováděna i ve Spojených státech a Anglii. Tento zákrok měl být lékem na ženskou masturbaci, hysterii a choromyslnost. Se zvyšováním úrovně vzdělávání a neudržitelností medicínských argumentů v jejich prospěch tyto praktiky na Západě vymřely. (Kouřilové, Mendel 2003)

V tradičních afrických společnostech je téma sexuality tabuizováno. Proto existuje málo dostupné literatury o psychologických problémech obřezaných žen. Africké dívky mají k obřízce rozporuplný vztah. Mají obrovský strach z bolesti, ale na druhou stranu, chtějí být přijaty mezi ženy a stát se tak členem společnosti. Dále také chtějí být způsobilé pro vstup do manželství a udržení tradice, proto podstupují obřízku dobrovolně. Matky mají strach, že jejich dcery nenajdou žádného muže pro společný život a proto nutí svoje dcery podstupovat tuto tradici. Naopak nepodstoupení obřízky by vedlo k zahanbení a zavržení celou komunitou. Tradice obřízky také bývá často spojena s kletbami. Bojí se, že neobřezaná dívka ve vesnici by mohla zapříčinit neúrodu, nemoc

dobytku a někdy i smrt některého příslušníka vesnice. Jinde si zase myslí, že klitoris by mohl pokousat mužské přirození, anebo že kontakt poštváčku s hlavičkou dítěte by způsobil jeho smrt či vážné poškození. Neobřezané dívky se považují za nečisté a mají zakázáno se dotýkat pitné vody a jídla. Zdá se to až neuvěřitelné, ale důvodů, proč vykonávat ženskou obřízku, si někteří lidé vymysleli mnoho.

Některé psychické nemoci souvisí s poškozením ženského genitálu. To vše má vliv na chování dívky. Dívky jsou po zákroku poslušnější, tišší a poddajnější, což je od mužů vyžadováno, protože se to jeví jako projev ženskosti. U některých žen se obřízka podepíše i ve vztahu k sexu. Může vyústit v sexuální frigiditu a odpor k sexu po celý život. Nicméně není možné konstatovat, že obřezané ženy nejsou schopny prožívat kvalitní sexuální život a nedosahují orgasmu. Záleží na druhu zákroku, sexuální reaktivitě a psychosociálních aspektech. Z psychologického hlediska žena často popírá problém a rezignovaně přijímá dané sociální normy. Při infibulaci musí být žena o svatební noci pootevřena, jinak by pohlavní styk nebyl možný. Deinfibulaci má většinou na starost manžel, který je bohužel nepoučen, nebo pouze v minimálním rozsahu. Proto jsou některé ženy poškozeny nešikovným zákrokem manžela a někdy při tomto zákroku vykrvácejí.

3 ŽENSKÁ OBŘÍZKA V MEZIKULTURNÍM KONTEXTU

Ženská obřízka je brána jako něco naprosto nepochopitelného. Západní společnost je touto praktikou znechucena a snaží se proti ní bojovat. Jak je uváděno v mnoha člancích, je to něco, co je bráno jako páchání zla na dětech, na ženách. Přestože má na černém kontinentu statut ctěné kulturní tradice, je v některých oblastech státem zakázaná. Ovšem je v tichosti tolerována a samotné kultury, jež obřízky provádějí, na ní sami lpí. Je totiž jednou z mála tradic, která po ataku západní společnosti zůstala. Dcery jsou matkami nuceny, aby obřízku podstoupily, jelikož neobřezaná dívka nezapadá do společnosti, která obřízka praktikuje. Bez obřízky by se dívky neprovdaly a nebyly by právoplatnými členkami společnosti, protože rodina, je v těchto kulturách na nejvyšším místě hodnotového žebříčku. Byly by vyřazeny ze společnosti se všemi důsledky. Africké dívky mají na obřízku jiný pohled, než západní společnost. Jsou vychovávány v kultuře, která má úplně odlišné hodnoty, než společnost západní.

V této kapitole se zaměřím na původ této tradice. Je opravdu islámská, jaké země ji začaly praktikovat jako první? Následně nastíním problém ženské obřízky ve třech Afrických zemích – v Súdánu, Keni a Etiopii. Jaké typy obřízky praktikují, jak proti ní bojují. Ráda bych se zaměřila na estetické a hygienické důvody, které jsou spojené s ženskou obřízkou. A v poslední řadě na náboženství, které je spojeno s obřízkou, ať už odůvodněně, nebo jen z nevědomosti Západu.

3.1 Původ obřízky

Původ obřízky můžeme odvodit z názvů jednoho typů obřízky – faraónská obřízka. Tento název nás přivádí do Egypta, kde se vyskytovala obřízka mužská a možná i ženská. Ovšem na rozdíl od obřízky mužské, kde se dochovalo několik ikonografických a textových pramenů, u ženské obřízky nemáme prameny žádné. Předně nebyla

ženská obřízka prokázána na žádné z dobře dochovaných a lékaři podrobně prozkoumaných mumií. Pouze v jednom náboženském textu (Texty rakví) a ve dvou lékařských papyrech (Berlínský papyrus č. 3038; Ebersův papyrus) z 2. tisíciletí př. n. l. se v souvislosti s magickým oživením zesnulého a rovněž jako léčebný prostředek zmiňuje „výtok neobřezané ženy (amat) a holohlavého neobřezaného muže (ama)“. Potíž ovšem spočívá v tom, že zatímco výraz ama znamená neobřezaný muž, jeho femininní tvar amat se vykládá jako panna. Jediný věrohodný doklad ženské obřízky pochází teprve z roku 163 př. n. l., tedy z Ptolemaiovské doby. Jde o řecký papyrus (Britského muzea I/XXIV) ze Sakkáry, zmiňující dívku Tathemis, kterou její matka Nephoris chce nechat podrobit „obřízce, jak je tomu zvykem u Egyptů“, když dospěla a dosáhla věku na vdávání (tedy 13 – 14 let). To by ovšem ukazovalo na to, že ženská obřízka se vyžadovala v Egyptě ve 2. století př. n. l. před vstupem do manželství. (Vachala 2007)

Praktika ženské obřízky v Egyptě byla známa antickým lékařům. Jeden z nejvýznamnějších lékařů římské císařské doby Sórános z Efesu, popsal ve 2. století n. l. ve své knize *Gynaikeia*¹¹ odstranění konečku klitorisu u dívek. Až konečně v 6. Století n. l. se podrobně rozepsal byzantský dvorní lékař Aetius z Amidy v díle *Biblia Iatrika*: „Některým ženám se klitoris zvětšuje a stává se nepřístojným a nestudným. Stále se jim otírá o šaty, vzrušuje je a vzbuzuje touhu po souloži. Kvůli této nepřijatelné velikosti se Egyptěané rozhodli ho odstranit, zvláště v době, kdy dívky jsou připravené na vdávání. Zákrok se provádí takto. Posadí dívku na stoličku a silný muž stojící za ní jí dá ruce pod stehna a zadnici, čímž pevně drží její nohy a celé tělo. Operátor stojící před ní uchopí širokou pinzetou její klitoris, vytáhne ho levou rukou, zatímco pravou ho odřízne zuby pinzety.“ (Vachala 2007)

11

Jde o nejlepší dochované antické dílo z oboru gynekologie.

3.2 Obřízka v subsaharské Africe

Jednou z temných stránek kulturní tradice subsaharské Afriky je ženská obřízka. I přes oficiální zákaz je obtížné vymanit se ze zažitého zvyku. Matky, které sami podstoupily tento rituál, často a snadno přesvědčí své dcery, že mučivá procedura obřízky přinese mladé dívce životně důležitou změnu a výhodu při hledání manžela. Podle studií je obřezáno 5 až 90% žen v populaci¹². Ženská obřízka je dnes nejvíce praktikována v afrických zemích. Konkrétně na severovýchodě Afriky v Súdánu, Etiopii, Somálsku a Egyptě (viz příloha II.). Je prováděna v 28 zemích subsaharské Afriky. V řadě afrických zemí k zákazu obřízky již došlo. Přesto je praktikována i navzdory velmi tvrdým trestům – na Pobřeží slonoviny minimálně pět let vězení a až dvacet let v případě úmrtí oběti. Jinde je ženská obřízka povolena nebo probíhají snahy o její přenesení do sterilního prostředí lékařských ordinací. V Egyptě ji i přes formální zákaz provede lékař nebo jiný zdravotnický personál. V Keni, kde se obřízka provádí, mají ženy, které ji provádí, tzv. obřezávačky, ve vesnických komunitách vysokou prestiž.¹³

V této kapitole se zaměřím na tři země – Súdán, Keňu a Etiopii, státy subsaharské Afriky, ve kterých je obřízka stále praktikována. V Súdánu a Keni i přesto, že je formálně zakázána.

3.2.1 Súdán

V Súdánu byla obřízka zakázána v roce 1979. Navzdory tomu je tradice infibulace ještě široce zachována. V Súdánu má infibulace několik set let dlouhou tradici. Ve středověku to byl způsob jak ověřit a regulovat porodnost v pouštích a tím zabránit explozi obyvatelstva. Ovšem tuto skutečnost vyvrací Ellen Greunbaum (*The female circumcision controversy*, 2011), která se zabývá lékařskou antropologií a výzkumem

¹² Zdroj: <http://www.afrikaonline.cz/view.php?cisloclanku=2007010101>. Citováno 19.4.2013

¹³ Zdroj: <http://www.afrikaonline.cz/view.php?cisloclanku=2007010101>. Citováno 19.4.2013

etnik žijících na východ od Modrého Nilu. Její výzkum ukazuje, že infibulace nemá žádný vliv na snížení porodnosti, a že žena, která je infibolovaná má v průměru osm až devět dětí, stejně tak jako žena se *sunna* obřízkou. (Greunbaum 1996) Infibulace je v Súdánu tradičně brána jako jeden z aspektu ženství. Dalšími aspekty mohou být vstup do manželství, potěšení manžela. Tyto tradice se nezměnily ani v současné době. Ženská obřízka se zde nyní provádí z těchto důvodů: Infibulace zajišťuje kontrolu nad ženami, chrání jejich panenství a přidává na rodinné cti. Neobřezaná dívka je vyloučena ze společnosti, nenajde si partnera a je často vyhnána z vesnice. Druhým důvodem je to, že čím menší má dívka vaginální vchod, tím je cena dívky vyšší – opět souvisí s hledáním partnera. Druhem obřízky také dívka získává příslušnost k etnické skupině a třídě. Dalším důvodem je zájem mužů – potěšení pro muže v sexu se zvyšuje tím, jakým způsobem je dívka obřezána (zúžení pochvy pro muže zvyšuje sexuální prožitek). (Viva Africa 2007)

Nahid Toubia, lékařka a aktivistka bojující za ženská práva (What is Female Genital Mutilation?, 2000), vyjmenovává 11 důvodů pro provádění ženské obřízky¹⁴:

- 1) Ženské genitálie jsou rituálně nečisté (*nadžis*) a musejí být očištěny.
- 2) Ženské genitálie jsou škaredé a musejí být zaříznuty, upraveny.
- 3) Obřízka je módní záležitostí, způsobem, jak se stát opravdovou ženou.
- 4) Obřízka je vstupním rituálem do stádia ženství.
- 5) Neobřezaná žena se nemůže provdat.
- 6) Obřízka zvyšuje manželův sexuální prožitek.

¹⁴ Kouřilová, Mendel: Cesta k prameni: Fatwy islámských učenců k otázkám všedního dne.

- 7) Obřízka způsobuje upřednostňování vaginálního styku před stimulací klitorisu.
- 8) Obřízka zvyšuje plodnost a brání úmrtním novorozeňat a rodiček.
- 9) Bůh posvěcuje obřízku.
- 10) Obřízka ochraňuje panenství.
- 11) Obřízka léčí „sexuální deviaci“, tj. frigiditu, homosexualitu a přehnanou sexuální náruživost.

Aktuální diskurs o ženské obřízce nyní v Súdánu probíhá na čtyřech polích – lékařském vzdělávání, etnicitě, vztazích mezi sociálními skupinami a sexualitou. Prvním je oblast lékařského vzdělávání, kde se aktivisté přes vzdělávání, zlepšení hygienických podmínek, vzdělání porodních asistentek ve vesnických oblastech a modernizaci zdravotnických zařízení snaží zlepšit situaci žen a dívek, které již infibulaci podstoupily, nebo je čeká v budoucnu. Ve městě Wad Medani, hlavním městě provincie Gezira, na západním břehu Nilu se pokoušejí zachovat tuto tradici v přijatelnější míře tím, že porodní asistentky veřejně podporují výchovu ke zdraví a informují lidi o nebezpečí faraónské obřízky. Provádí nový druh infibulace, během níž je odstraněno minimální množství tkáně a klitoris je zcela ponechán, aby mohl sloužit k potěšení ženy.

Ostatní pole diskurzu zahrnují etnicitu a vztahy mezi sociálními skupinami, oblast vzdělávání, kde se pokouší prostřednictvím výkladů primárních zdrojů (Bible, Korán) vysvětlit, že neexistuje žádné ospravedlnění ženské obřízky. V případě muslimských stoupenců infibulace se snaží v Súdánu dosáhnout využití mírnější obřízky přes výklad hadith¹⁵, provádět obřízku odebráním pouze malé části a vyhnout se znetvoření. Posledním polem je oblast sexuality.

¹⁵ Zprávy o výročí a činech Proroka Muhammada nebo jeho významných druhů, tvoří po Koránu druhý pramen islámského práva.

Ačkoliv dialog probíhá zejména mezi stoupenci tradice a jejími reformátory (viz dále, kapitola č. 4) v Súdánu můžeme najít různé skupiny, které se pokoušejí postupně eliminovat ženskou obřízku a navrhnout jiné varianty řešení tohoto problému, nebo způsoby, které by mohly tuto tradici změnit. Můžeme je rozdělit do tří skupin:

- 1) Islámská hnutí mají náhradu za ženskou obřízku. Dokážou také snadněji vznést námitky proti ženské obřízce; existuje mnoho způsobů jak chránit čest ženy. Ellen Greunbaum říká: „islamistické hnutí může oponovat faraónské obřízce z náboženských důvodů, ale přesto přispívá k omezení žen na pracovištích, v oblékání ... a takovéto kulturní postupy jsou potlačeny, i když berou práva ženám a nezlepšují jejich život“.(Greunbaum 1996:471)
- 2) Biomedicínské organizace podporují odstranění všech forem těchto ženských pohlavních operací prostřednictvím vzdělávání.
- 3) Vzdělané feministky mají v Súdánu podobné cíle jako biomedicínské organizace. Podporují myšlenku postupného odstranění ženské obřízky při zachování respektu k těm, kteří jí chtějí podstoupit podle vlastního rozhodnutí. Současně považují záležitost ženské obřízky jako jednu z mnoha překážek života žen v Súdánu.

3.2.2 Keňa

V Keni je obřízka také oficiálně zakázána, stejně jako v Súdánu. Ale ruka zákona do odlehlé buše na severu země nedosáhne.

Nejlépe o tom ví společnost Samburů. Samburové patří k nejzajímavějším, nejbarevnějším, ale také k nejkonzervativnějším kmenům obývajícím Keňu. Jsou úzce spřízněni se známější společností Masajů, které však ještě překonávají svou zálibou ve zdobení. I přes tlak moderní doby si stále udržují své staleté tradice a zvyky, mezi něž patří i

rituální ženská obřízka. V tradiční samburské společnosti je postavení žen po staletí téměř neměnné. Bez práce žen by bylo fungování tamní společnosti nemyslitelné. Za to se jim po většinu života dostává jen minimálního uznání – v mnoha případech nepřesahuje její cena cenu pár kusů dobytka. Větší úcty se jí dostává až ve stáří. Kromě toho je život žen svázán tradicemi, jež v kontextu západního světa a 21. století působí nepochopitelně – jako například ženská obřízka. Ačkoliv je v Keni obřízka nelegální, stále zůstává součástí života samburských žen.¹⁶ Samburané věří, že zevní genitálie jsou něco, co přikrývá vaginu stejně jako třeba vlasy hlavu. A že se dají odstranit stejným způsobem jako vlasy nebo chlupy – tedy ostrým předmětem. Dříve to dělávali naostřeným kamenným nožem, střepem, dnes nejčastěji žiletkou. Nikdo netuší, proč se tak děje, zda má dávný rituál nějaké praktické základy, ani jak vznikl. Samburové věří, že pokud žena není obřezaná, není zodpovědná. Nemá pro společnost žádnou cenu, je to jen dítě. Teprve s obřízkou může vstoupit do manželství a k stáru získat alespoň trochu vážnosti. Postavení ženy v samburské společnosti je navzdory 21. století skutečně nevalné. Většina starších žen je u Samburů obřezána kompletně – byly jim společně s klitorisem odstraněny i malé stydké pysky. Hlasité protesty nejrůznějších světových organizací ale přece jen způsobily posun od starých zvyklostí. Mladší dívky zde podstupují „jen“ lehčí formu obřízky – je jim při rituálu odejmut pouze klitoris. Být obřezaný je v samburské společnosti hluboce zakořeněná nutnost – ať už jde o muže, nebo o ženy. U mužů má obřízka samozřejmě své hygienické opodstatnění a na rozdíl od ženské nezanechává žádné následky devastující organismus. Při obřízce, ať už u kmene Samburů, nebo i v Etiopii, je vše velmi slavnostní, od náhrdelníků, oděvu přes atmosféru, která má dívce připomenout, že právě absolvuje nejdůležitější rituál svého života. Dívka sedí na vydělané kozí kůži, která poté poslouží jako slavnostní oděv, v němž odejde k manželovi do jiné vesnice. Většina dívek při obřízce jen sedí a snaží se

16

<http://www.femisphaera.com/cs/projekty/6-kena-zaverecna-zprava> Citováno dne 19.4.2013

přes strašlivou bolest nevydat ani hlásku. Tím prokazují svoji zralost a statečnost. (Klicperová 2010)

3.2.3 Etiopie

V Etiopii je obřezáno více než 1,5 milionu žen za rok. Světová zdravotnická organizace (WHO) uvádí, že na světě jsou každoročně tímto způsobem zmrzačeny celé tři miliony mladých dívek. Podle studií WHO je pro 90% obřezaných žen každý sexuální styk utrpením. Předpokládá se, že takto postižených žen žije dnes na světě minimálně 100 milionů. Nejmírnější forma obřízky – klitoridektomie – je anatomicky srovnatelná s amputací penisu. (Klicperová 2010)

V Etiopii je obřízka vykonávána v mnoha různých formách. Ve vysočinách Etiopie a kolem Addis Abeby, jsou většinou malým holčičkám odstraněny ženské genitálie obvykle předtím, než jejich věk dosáhne 40 dní. V oblastech přiléhajícím k Somálsku, je obvykle praktikována obřízka ve věku dospívání dívek od sedmi do devíti let, nebo pak před svatbou, tedy ve věku od 14 do 17 let. Vše je praktikováno se záměrem zachování panenství.

Mezi ty, jež praktikují ženskou obřízku, můžeme zařadit zejména pravoslavné křesťany, izraelské židy, některé Oromy¹⁷, muslimy a polyteistické skupiny v Etiopii. Tyto praktiky můžeme v Etiopii datovat až do středověku. James Bruce, skotský přírodovědec a cestovatel, který cestoval do Etiopie v roce 1790 a zůstal zde tři roky, popisuje zvyky, kterými byl zděšený. Poznává, že tamní lidé byli přesvědčeni, že růst klitorisu vede k potížím při porodu a dokonce i při souloži. (Terefe 2012)

Podle některých studií, se obřízka podílí na plánování rodiny v Etiopii. Obřízka je určena ke snížení sexuální citlivosti žen tak, aby ani

¹⁷ Oromové jsou etnická skupina nacházející se v Etiopii, Keni a v části Somálska; se svými 30 miliony členy, tvoří jednu z největších etnických skupin v Etiopii

muž nemohl ovládat svou sexuální výkonnost. Má také psychologické důsledky – úplné přijetí mužské dominance, nejen v sexu, ale také v dalších oblastech. (Terefe 2012)

V Etiopii je mnoho tradic, zejména ženská obřízka, které jsou škodlivé, přesto jsou přijímány. Ženská obřízka zde slouží k zajištění nízkého postavení žen. Národní výbor bojující proti škodlivým tradičním praktikám v Etiopii pracuje již od svého vzniku v roce 1987. K dispozici je zde také Inter-Africký výbor (IAC) založený v roce 1984 k důvodům sjednocení a posílení Afričanů, kteří jsou pro zrušení ženské obřízky a dalších škodlivých praktik. IAC je složena ze zástupců národních skupin ve dvaceti afrických zemích, které jsou zapojeny do vzdělávání a odborné přípravy pro splnění zdravotních potřeb pro ženy, které jsou již obřezané. Etiopie je také jednou z členských zemí zastoupených v Národním výboru pro tradiční praxe v Etiopii (NCTPE). (Terefe 2012)

Proč je teda obřízka v Etiopii praktikována? Tradice sama o sobě nevysvětluje základní motivaci k tomu, aby tato praxe byla dále praktikována. Kulturní, sociální a náboženský tlak, aby rodiče nechali své dcery obřezat, je tak velký, že i vzdělaní rodiče se neodvážejí odhodit tradice úplně, i když jsou v zásadě proti těmto praktikám. Nejsou si vědomi fyzické i psychické škody, které ženská obřízka přináší pro dívky a ženy.

3.3 Estetické a hygienické důvody

Tak, jako je, zdá se, všude na světě potřeba různých úprav, aby se lidé stali dospělými jedinci, tak také všude na světě vnímají lidé své okolí i sebe samé v estetických termínech. Liší se znaky toho, co je dospělost či feminita a maskulinita, liší se i definice toho, co je krásné, přitažlivé a vzrušivé. Proto v některých kulturách být neobřezaný také znamená – zcela kontrastně s naším kulturním pojetím „genitální estetiky“ a smyslné vzrušivosti – nebýt sexuálně přitažlivým. Neobřezané ženské genitálie

mohou být v dané kultuře vnímány jako odpudivé a nečisté, a dokonce je možné věřit, že kdyby nebyly obřezány, mohly by dorůst do podoby penisu. (Silvereman 2004)

Ostatně i v tomto případě se nám nabízí určitá volná analogie s genitální depilací: členové určitých subkultur, jejichž estetika je, jak ukazují současné life-stylové časopisy, stále šířeji přejímána, vysvětlují tuto genitální operaci rovněž v termínech estetiky, hygieny a čistoty. Vedle toho podstupují mnohé ženy na Západě i další chirurgické genitální operace právě z estetických důvodů. Aspekt čistoty může být v esteticko-hygienickém vnímání akcentován tak, že hypertrofuje do odporu morálního. V Súdánu například je neobřezaná žena opovrhována a pokládána téměř za prostitutku a nečistou dívku. Proto je pro obřízku nejčastěji používaným termínem „*tahúr*“ – očištění (Barfield 1997). Význam tohoto aktu je tedy v této kultuře čistota. Místo toho je čistota chápána jak ve fyzickém tak i morálním smyslu. Mohli bychom opět sáhnout, alespoň ve smyslu fyzické čistoty, ke srovnání s genitální depilací, ale ani konceptualizace nečistoty v morálním smyslu vztažená k presenci či absenci klitorisu není Evropě zcela neznámá. (Skupnik 2007)

3.4 Ženská obřízka a náboženství

Ženská obřízka je praktikována mezi muslimy, křesťany, animisty a dokonce i Židy, i když ji explicitně žádné náboženství nepředepisuje jako nezbytnou. Ženská obřízka je běžně asociována s islámem, i když v Africe její tradice islámu zřejmě předchází. Také Korán jako hlavní zdroj muslimského práva ji přímo nevyžaduje. Amnesty International uvádí: „ženská obřízka předchází vzniku islámu, není praktikována většinou muslimů a přesahuje rámec náboženství.“¹⁸ A také The Female Genital

18

Education and Networking project¹⁹ stanovuje: „... nejde o islámskou praktiku. Je to částečně náboženský a částečně kulturní rituál. V Africe a na Středním východě je praktikován muslimy, kopty, katolíky, protestanty, abychom jmenovaly alespoň některé.“²⁰

Přes poměrně velkou rozšířenost a praktikování geograficky a etnicky rozdílnými skupinami byla obřízka v poslední době spojována s islámem, a to jak v médiích, tak některými akademiky. Údajná spojitost mezi islámem a ženskou obřízkou je v západních médiích, jimž se – někdy v duchu klasických xenofobních kliše – daří představovat islám v tom nejnegativnějším světle, považována za nezvratný fakt. Ženská obřízka je líčena jako primitivní zvyk, jehož cílem je podřídit si ženy či dívky. Takovýto výklad podporuje vykreslování stereotypních představ o islámu jakožto násilnické víře a o muslimských ženách jako jednoznačně podřízených a poslušných.

Ženskou obřízku nalezneme především v Africe a zemích ovlivněných africkou kulturou. Není pochyb o tom, že obřízka se v subsaharské Africe praktikovala dávno před příchodem islámu. Nově konvertovaní afričtí vůdci, kteří se snažili zachovat tento zvyk, jej spojili s islámem. Během času tak muslimové z těchto zemí uvěřili, že obřízka je islámem požadována. Korán, ani hadíthy neobsahují žádné výzvy k provádění obřízky, a v islámských zemích jako je například Saúdská Arábie, Irák, země Zálivu, Alžírsko či Pákistán se obřízka vůbec neprovádí. (Kouřilová, Mendel 2003)

I přesto se často tvrdí, že kořeny ženské obřízky jsou v islámu a že islám je také zodpovědný za špatnou situaci žen v Egyptě a dalších arabských zemích. Způsob šíření obřízky pomůže objasnit, že se nejedná o náboženskou praxi. Když islám vstoupil do asijských zemí z Arábie a Íránu, obřízku s sebou rozhodně nepřinesl. Když byl však importován do

¹⁹

Internetové stránky, zabývající se problémem ženské obřízky.

²⁰<http://www.fgmnetwork.org/intro/fgmintro.html> Citováno dne: 10.4.2013

Asie prostřednictvím kultur Nilského údolí, byla obřízka jeho součástí. Ačkoliv ženská obřízka je obvyklá stejně tak mezi muslimy jako jinověrci a její kořeny sahají daleko před příchod islámu, je tato praxe přesto mylně spojována s islámem. (Kouřilová, Mendel 2003)

3.4.1 Rituální důvody ženské obřízky

Rituály, jejichž sexuální charakter nelze popírat a o nichž se říká, že dělají muže nebo ženy, spadá do stejné kategorie jako některé rituály týkající se přeřezávání pupeční šňůry, dětství a dospívání, a že jsou to rituály odluky od bezpohlavního světa a vzápětí rituály přijetí do světa sexuálního, do užší společnosti, kterou tvoří jedinci, téhož pohlaví napříč všemi ostatními společnostmi obecnými nebo zvláštními. To platí zejména pro dívky²¹, jelikož společenská činnost žen bývá mnohem jednodušší než u mužů. U obou pohlaví je velice obtížné stanovit začátek pohlavní dospělosti. Je proto ještě neodpustitelnější, že pro označení souboru rituálů, obřadů a praktik různého rázu, které u různých národů označují přechod od dětství k dospělosti, přijali termín „rituály dospívání“. I rozdílnost věku, kdy se provádí obřízka, tomu nasvědčuje. U mnohých národů se tato operace dělá v dost značných intervalech, například jednou za dva, tři, čtyři, nebo pět let, takže se obřezávají děti různě pohlavně vyspělé. Obřízku neleze pochopit, pokud ji zkoumáme odděleně; je vhodné ji ponechat v kategorii praktik téhož rázu, tedy v kategorii praktik, které odnětím, useknutím či zmrzačením jakékoliv části těla pro všechny viditelným způsobem mění osobnost jedince.

Mrzačený jedinec je vnímán z obecného hlediska rituálem odluky (představa odseknutí, proražení, atd.), který ho automaticky připojuje k určité skupině lidí, a jelikož operace zanechává nesmazatelné stopy,

²¹ Ke stejným výsledkům bychom dospěli, kdybychom srovnávali věk, kdy dochází k umělé defloraci (protržení panenské blány), s věkem dospělosti – až na vzácné výjimky spolu v rámci téhož národa nijak nesouvisí; navíc je protržení panenské blány víc než pouhou přípravou na pohlavní styk ať manželský nebo předcházející sňatku nebo zasnoubení.

toto přijetí je definitivní. Vezmeme-li v úvahu vyříznutí klitorisu a stydkých pysků²², protrhávání panenské blány či nařezávání poševní hráze, zjišťujeme, že s lidským tělem se nakládalo jako s kusem dřeva, který si každý přitesával a upravoval podle svých představ.

Zmrzačení je způsob definitivního odlišení, existují i jiné způsoby, jako nošení zvláštního oděvu nebo masky nebo pomalování těla (zejména barevnými hlinkami), které odlišují dočasně. A právě ty hrají značnou roli v přechodových rituálech, neboť se modifikovaně opakují při každé změně v životě jedince. (Gennep 1991)

Často se tvrdí, že jednou z charakteristik moderního světa je vymizení iniciace. Zatímco v tradičních společnostech hrají iniciace zásadní roli, v současné západní společnosti téměř neexistuje.

Obecně se rozumí iniciací souhrn rituálů a ústních naučení, po kterých následuje zásadní změna náboženského a sociálního statusu osoby, která iniciaci podstupuje. Z rozmanitých kategorií iniciace je zvláště důležitá iniciace v pubertě, a to proto, abychom pochopili premoderního člověka. Tam, kde existují rituály přechodu, jsou všichni mladí z kmene povinni jimi projít. Pro to, aby byl adolescent přijat mezi dospělé, musí čelit řadě iniciačních zkoušek; a díky těmto rituálům a zjevením, které obsahují, bude uznán jako odpovědný člen společnosti. Iniciace uvádí nového člena zároveň do lidského společenství i do světa duchovních hodnot. Učí se chování, praktiky a instituce dospělých, ale také mýty a posvátné tradice kmene. (Eliade 2004)

Součástí iniciace v období puberty je většinou obřízka. Ať již je původ obřízky jakýkoliv, představuje rituál puberty par excellence, který je rozšířený v Africe, islámských zemích i v Oceánii. Obřízka obecně

²² Klitoris může být různě dlouhý u různých ras i jedinců. Je možné, že v některých případech by cílem jeho excize mohla být snaha odstranit přívěšek, kterým se žena připodobňuje muži (což je z anatomického hlediska pravda), a že to je pouze rituál pohlavního rozlišení stejného rázu, jako když se poprvé (rituálně) jedinci dává oděv, předměty či nástroje vyhrazené danému pohlaví.

představuje posvátný čin, vykonaný ve jménu bohů nebo nadlidských bytostí, které jsou ztělesněny v rituálních nástrojích a ve vykonavatelích operace, anebo jež jsou těmito nástroji a vykonavateli zastupovány, reprezentovány.

Viktor Turner, britský kulturní antropolog, známý svým studiem symbolů a přechodových rituálů, popisuje ve své studii *Forest of Symbols* (1970) iniciační obřad *mukanda* u Ndembů v Zambii.

Rituály Ndembů lze rozdělit do dvou hlavních typů: rituály životní krize a rituály trápení. Oba dva tyto rituály mají nějaké vysvětlení. Rituál životní krize, je důležitý bod ve fyzickém nebo sociálním vývoji jedince, jako je narození, dospívání nebo smrt. Ve většině světových primitivních společnostech a mnoha civilizovaných společnostech existuje celá řada obřadů a rituálů, které označují přechod z jedné fáze života nebo sociálního postavení do fáze další. Tyto obřady se netýkají pouze jednotlivce, na kterého jsou soustředěny, ale také označují změny vztahů všech lidí spojených krevním poutem, manželstvím, politickou kontrolou a dalšími aspekty. Když žena z kmene Ndembu zplodí své první dítě, chlapce řekněme, měla by předat svému bratrovi, náčelníkovi vesnice, dědice. V těchto nových vztazích se manžel stává otcem a její matka babičkou. S těmito všemi změnami v chování a postavení, podstupuje společnost, jako taková, i změny spojené s vlastní důležitou cestou, kdy se mladá žena stane matkou. Ať už žijeme v jakékoliv společnosti, všichni jsme spojeni se všemi. Naše vlastní „velké okamžiky“ jsou stejně tak „velkými okamžiky“ pro všechny ostatní. (Turner 1970)

Ve společnosti Ndembů podstupují iniciační obřady dívky i chlapci, ale obřady se od sebe liší. Například chlapci jsou obřezáváni společně, kdežto dívky individuálně. Chlapcům jsou při obřadech vštěpovány kmenové hodnoty, lovecké dovednosti a sexuální poučení. Dívky jsou připravovány pro vstup do manželství, které následuje bezprostředně po iniciačním rituálu, ve většině případů. Hlavním bodem je kontrast mezi skupinovou povahou chlapeckých obřadů a individuálním zacházením

s dívkami, při obřadech jim věnovaných. *Mukanda*, obřad chlapců a dívek, kde obě pohlaví podstupují obřízku, kvalifikuje chlapce do loveckých kultů a dívky do kultů plodnosti. Rituály životní krize jsou společné a automatické pro všechny Ndembi.

4 SOUČASNÝ AKADEMICKÝ DISKURZ

Otázka, zda je či není osoba, která není členem dané kultury praktikující ženskou obřízku a není náležitě zasvěcena do tajemství tohoto rituálu, oprávněna kritizovat tento fakt, je obrovským problémem. Na Západě (USA a Evropa) existují dva hlavní proudy zabývající se tímto tématem: kritici a kulturní relativisté.

První jsou kritici, nebo odpůrci ženské obřízky. Kritika ženské obřízky má dlouhou tradici v západním světě, která může být datována alespoň do koloniální éry. Nicméně tato tradice sahá minimálně až k druhé vlně feminizace v USA a Evropě v 60. letech 20. století. Nejslavnějšími zástupci kritiků ženské obřízky byli Gloria Steinem, Mary Daly a v 80. letech Naval El Saadawi, která veřejně odsoudila veškeré praktiky ženské obřízky. Během desetiletí OSN pro ženy (1975-1985) se ženská obřízka stala prominentním a kontroverzním tématem. (Walley 1997)

V tomto období byly africké ženy charakterizovány jako oběti patriarchy a nevědomosti. Také nový termín pro označení ženské obřízky - mrzačení ženských pohlavních orgánů (female genital mutilation – FGM) - poukazoval na to, že není brána jako tradice, ale pouze zlo pro ženy. Tento pojem byl poprvé použit v druhé polovině 20. století feministkami a aktivistkami zabývajícími se lidskými právy a v roce 1990 byl tento termín přijat Inter-Africkým výborem v Addis Abebě v Etiopii. Nicméně, tento termín nebyl přijat u afrických žen, ani u těch, kteří se snažili obřízku potlačit, protože: „ženská obřízka je pro ně symbolem relativní tolerance, zatímco termín mrzačení označuje morální degradaci“. (James, Robertson 2002)

Druhou skupinu tvoří kulturní relativisté. Jádrem jejich koncepce je předpoklad, že jednotlivé kultury jsou jedinečnými neopakovatelnými entitami. Z tohoto důvodu je nutné, aby mohla každá kultura v jejím vlastním kontextu a v souvislosti s jejími vlastními hodnotami, nápady a

normami provozovat jakékoliv tradice. Je zřejmé, že mnoho kulturních rysů je naprosto odlišných od těch našich, evropských. Proto pohlížíme na obřízku jako na něco odporného. Toto stanovisko pohlížení na normy a tradice jiných kultur skrze naši optiku se nazývá etnocentrismus. Právě kvůli tomuhle postoji je ženská obřízka kritizována a to je pro kulturní relativisty nepřijatelné.

Ruku v ruce se západním myšlením o ženské obřízce přichází reakce z Afriky, tedy ze zemí, kterých se tato tradice týká. Celková kritika západního myšlení je zahrnuta v názorech súdánské lékařky Nahid Toubii, která se zabývá tímto tématem několik let a arabského antropologa Sohiera Morsyeho. Toubia říká: „Za posledních deset let ... Západ jedná jako by se náhle objevila nebezpečná epidemie, která poté vytvoří senzační odpor na mezinárodních fórech pro ženy, více než v dotčených vesnicích. Líčí ji jako nevyvratitelný důkaz o barbarství a vulgárnosti v rozvojových zemích ... a primitivních Arabech, muslimech a Afričanech.“ (Toubia 1988)

Stanovisko Sohiera Morsyho je mnohem pragmatičtější: zdůrazňuje, že existuje mnoho horších problémů, než je ženská obřízka – jako je hladomor, nedostatek vody, občanské války, nucené přesídlování obyvatel, mezinárodní izolace – tisíce dívek zemřelo, ať už s obřízkou nebo bez ní, a vedle nich jejich bratři a rodiče. (Greunbaum 1996)

A jak vypadá dialog v zemích, kde je obřízka prováděna? Jako praktický příklad si můžeme vzít 2 země – Egypt, protože podle statistik Mezinárodní zdravotnické organizace (WHO) je 97% egyptských žen obřezáno a témata ženské obřízky jsou vysílány takovými médii jako je televize Al-jazzier nebo Al-arábie. Další zemí, kde se nejvíce provádí operace infibulace je Súdán. Existují 3 hlavní proudy: podporované tradice, příznivci jednodušších forem a ti, kteří proti ní bojují a vznášejí námitky.

Prvním proudem jsou tradicionalisté, kteří udržují současný stav. Ženská obřízka je pro ně důležitá z různých důvodů, které by mohly být rozděleny do tří skupin: socio-kulturní, kdy je obřízka součástí kultury a je považována za první rituál dívky, kdy se stává ženou, řídí ženskou sexualitu a je také nutným předpokladem pro vstup do manželství. Kromě toho je ztotožněním se společností, dále je důležitá pro spojení s předky a charakterizací do jaké skupiny patří, kde je prostřednictvím zasvěceného nástroje sdíleno krevní pouto.

Druhý proud představují hygienické a estetické důvody – ženské genitálie jsou ošklivé, nečisté a mohou také nadále růst. Obřízka je tedy věnována duši a čistotě a dělá dívky krásnými. Je pro nás těžké pochopit tyto, někdy až humorné názory, že ženské genitálie mohou i způsobit smrt manžela, ale patří k pověstem do jejich kultury. A posledním proudem jsou náboženské důvody – identifikace s náboženstvím.

Příznivci jednoduchých forem obřízky, kteří pomáhají chránit tento rituál, se zasadili o to, aby byl v Egyptě místo typu *khadaf* (excize) praktikována tzv. *sunna* (klitoridektonomie), která je nyní doporučována, protože je v souladu s muslimskými praktikami. Obřízka (*sunna*) je brána jako ušlechtilý akt (*makrama*) pro ženy – podle hadíthu, ve kterém Prorok říká: „Pokud provádíte obřízku, odeberte pouze malou část, tak aby se zamezilo zničení“. Snahu o využití malých forem lze nalézt také v Súdánu, kde se lidé snaží opustit od používání obřízky faraónské (infibulace) a přejít k obřízce *sunna* (klitoridektonomie). (Viva Africa 2007)

Hnutí bojující za úplné odstranění ženské obřízky se snaží vznášet co nejvíce námitek, proti této tradici. Kromě způsobů postupné eliminace tohoto tradičního a nábožensky odůvodněného rituálu, je nutné se také zaměřit na změny, které mohou nastat ve společnosti. Co se stane v případě úplného odstranění ženské obřízky? V případě Súdánu může odstranění takovéto kontroverzní kulturní praxe způsobit celou řadu politických problémů. Dalším příkladem může být na jedné straně

odůvodnění obrany svobody žen a na straně druhé, jak obhájit islámský výklad ženské role, která je ve společnosti omezená.

Díky těmto značně rozdílným zájmům je třeba jednat velmi taktně a velmi sofistikovaným způsobem při řešení tohoto problému. Je třeba se zaměřit nejen na odstranění ženské obřízky, ale i na důsledky, které odstranění může přinést, a které jsou tak často ignorovány.

Nejnovější studie antropologů, sociologů a lékařských periodik zabývajících se tématem ženské obřízky a jejího výskytu jsou všechny v podstatě stejné a zabývají se zdravotními záležitostmi týkající se tohoto rituálu. Tyto studie jsou zaměřeny na stávající globální diskurs celé společnosti a nastiňují existenci dialogů nejen mezi Západem a Afrikou, ale také a především uvnitř společnosti, které se tato věc týká. Analýza sekundárních dat nesmírně přispěla k mapování tohoto diskurzu v dnešním Súdánu, který je často považován za barbarský. V těchto zemích nejsou jen strany, které podporují provádění ženské obřízky, ale také široká škála vědeckých, kulturních a ženských organizací a hnutí, které se snaží zpracovat tento problém a nabídnout konstruktivní řešení.

5 ZÁVĚR

Obřezávání žen je celosvětovým problémem, který se celý svět snaží řešit. Ženská obřízka je z pohledu Západní kultury nepochopitelný jev. Toto všechno vychází ze způsobu našeho myšlení, které je formováno dlouhým historickým vývojem. Západní nastavení nynější kultury může být zcela odlišné od kulturního nastavení jiných skupin. V naší společnosti je důležitou hodnotou individualita a pokrok. Myslíme si, že naše hodnoty jsou ty jediné správné, a tak si činíme nárok je vidět, jako ty jediné správné a univerzální. Avšak již nevidíme to, že na okolní svět nahlížíme příliš etnocentricky – optikou naší kultury, kterou berem jako tu jedinou „normální“.

Snaha o vymícení ženské obřízky, či alespoň zmírnění jejích forem v dané kultuře, kde je většina zastánců ženské obřízky negramotná a společenské postavení žen je na té nejnižší úrovni, je velice problematickou záležitostí. Ačkoliv postupným vzděláváním lidí a posíláním kvalifikovaných sil do těchto míst dochází k mírnému zlepšení v těch oblastech, které jsou ženskou obřízkou poznamenané nejvíce.

Avšak jak může člověk z naprosto odlišné kultury pochopit tradice, které má daná kultura zakořeněné a jsou součástí jejích rituálů? Každá kultura má své normy a rituály, které jsou praktikovány i přes odpor některých jiných společností. Je jen na té samotné kultuře, zda se pokusí proti svým zažitým tradicím bojovat, nebo je bude praktikovat dále.

Hlavním cílem mé práce bylo nastínit problém ženské obřízky. Jak na něj nahlíží kultury, které tuto tradici sami praktikují, tak pohled kultury „naší“ – Západní. Jaké jsou praktiky ženské obřízky, jaký je její původ a jak je spojena nejen s náboženstvím, ale také jak je spojena s estetikou a hygienou.

Doufám, že jsem v mé práci odpověděla na všechny otázky kladené v úvodu. Tedy, že jsem podala dostatečné informace o praktikování ženské obřizky. Chtěla jsem tímto krátkým pojednáním nastínit problém, o kterém mluví celý svět. Fenomén ženské obřizky se bude stále měnit, podle toho, jakým způsobem se proměňují kultury, které sami tuto tradici provádějí, ale i zároveň tím, jak se mění naše kultura.

6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

ALTHAUS, F.: 1997 - Female circumcision: Rite of Passage or Violation of Rights?. International Family Planning Perspectives, dostupné na WWW: <http://www.guttmacher.org/pubs/journals/2313097.html>

BARFIELD, T. (ed.): 1997 - The Dictionary of Anthropology. Oxford: Blackwell Publishing

ELIADE, M.: 2004 - Iniciale, rituály, tajné společnosti. Mystická zrození. Brno: Computer Press

GENNEP, A.: 1991 - Přejímové rituály: Systematické studium rituálů. Praha: Nakladatelství Lidové noviny

GREGERSEN, E.: 1994 - The Word of Human Sexuality, Behaviors, Customs, Beliefs. New York: Irvington Publishers

GREUNBAUM, E.: 2001 - The female circumcision controversy. An Anthropological Perspective. University of Pennsylvania

JAMES, S. M., ROBERTSON, C. C.: 2002 - Genital Cutting and Transnational Sisterhood. Disputing U.S. Polemic, University of Illinois Press

KLICPEROVÁ, L., ŠILHOVI, O. a V.: 2010 - Afrika v nás. Praha: Mladá Fronta

KOUŘILOVÁ, I., MENDEL, M.: 2003 - Cesta k prameni. Fatwy islámských učenců k otázkám všedního dne. Praha: Orientální ústav Akademie věd České republiky

MACHALÍK, T., ZÁHOŘÍK, J., eds.: 2007 - Viva Africa 2007, FF ZČU v Plzni, Ústí nad Labem: nakladatelství Vlasty Králové

PARKER, M.: 1999 - Female circumcision and cultures sexuality. London: Routledge

SILVERMAN, E.: 2004 - Anthropology and circumcision. *Annal Review of Anthropology*. Vol. 33: 419-445

SKUPNIK, J.: 2007 - *Kultury sexuality: Západ a ženská obřízka*. Brno: Nadace Universitas, Akademické nakladatelství CERM, Masarykova univerzita

TEREFE, H.: 2012 – *Gender Relation, Female Genital Mutilation and Reproductive Health. The Case of Arsi Oromo, Ethiopia*. Addis Ababa, Ethiopia: Addis Ababa University Press.

TURNER, V.: 1970 – *The Forest of Symbols*. New York: Cornell University Press.

TOUBIA, N.: 1988 - *Women and Health in Sudan*, In Nahid, T. (ed). *Women of the Arab World*, London: Zed Books

VACHALA, B.: 2007 - *Obřízka ve starém Egyptě*. *Vesmír*. č.86, s. 660-664, online na: <http://www.vesmir.cz>

7 RESUMÉ

The work, entitled Female circumcision as a human rights issue deals with the issue of female circumcision in terms of cultures that practice it and the Western response to it. The first chapter is devoted to general information such as the definition of the concept, typology, and health aspects of female sexuality after surgery. The second chapter describes the various speculative variants of circumcision, female circumcision in the country, aesthetic and hygienic reasons and circumcision connection with religion and rituals. The third chapter outlines the current debate and the issues that are discussed on a global scale, and its efforts to eradicate.

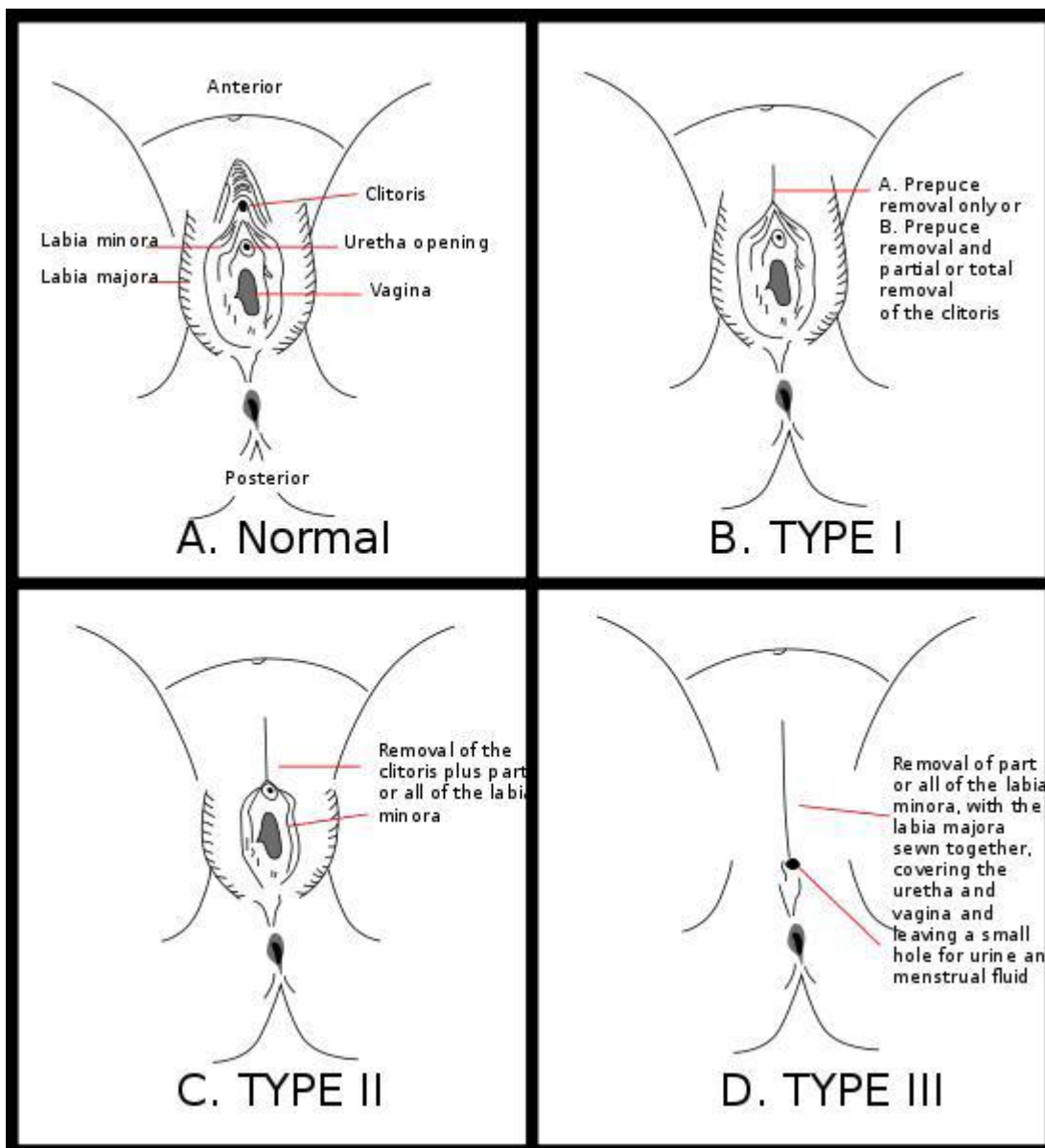
8 SEZNAM PŘÍLOH

Příloha I. Typy ženské obřízky

Příloha II. Mapa rozšíření FGM

Příloha I.

Typy ženské obřízky

Zdroj: WIKIPEDIA. *FGC Types*. [online]. [cit. 2013-19-04]. Dostupné na WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/File:FGC_Types.svg>.

Příloha II.

Mapa rozšíření FGM

Zdroj: Afrika online.cz. Mapa ženské obřizky. [online]. [cit. 2013-19-04].
Dostupné na WWW:

http://www.afrikaonline.cz/image/picture/200701031045_obrizka.jpg